

CSORDÁS LÁSZLÓ

A JELEN TÁVLATÁBÓL¹

(ALKALMI FELJEGYZÉSEK KOVÁCS VILMOS VERSEINEK OLVASÁSA KÖZBEN)

Második kötetében, az 1959-ben megjelent *Tavaszi viharok*ban találhat rá az olvasó Kovács Vilmos következő soraira: „Kritikus vagy. Tolladban a mérték. / Te mondd meg, hogy mi lom s mi érték. / S hull a vers, mint vert sereg... / S suszter is vagy, ki oda nem ért még, / hogy kaptára húzza a lelkemet.”² Meglehetősen szokatlan, furcsa, erős sorok ezek egy költői pályája elején járó költőtől. Könnyen kelthetik azt a benyomást, hogy a szerző / a lírai én fittyet hány a kritikára és nem becsüli sokra a kritikusai véleményt. Már előre ironikusan fogadja verseskötetének visszhangját, feltűnően bizalmatlan azokkal szemben, akik nyilvánosan mondanak majd véleményt verseiről, illetve róla. A kritikusokkal szembeni fenntartás azonban később is visszatér a versekben. Talán a legismertebb példa: „Ezer lábon, fényes szálon / ereszkedik rám az álom: / vörös égő, hasas pók. / Két kritikus vasajtók / rozsdás zárán motoszka: / szabadversem motozzák. / Macskaszemük világít. / Ágyam hantján virág nyit.”³ Aki kicsit is járatos a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek szovjet kultúrpolitikájában, aki hallotta már mondjuk Andrej Alekszandrovics Zsdanov nevét, akinek ismerősen cseng a szocialista realizmus vagy a proletkult, és aki esetleg olvasott már korabeli cikket a kárpátaljai irodalmi életről, illetve recenziót, kritikát a megjelent könyvekről, az egészen biztos, hogy árnyaltabban érti meg Kovács Vilmos idézett sorait. Ezek a verssorok inkább egy, az adott korban elterjedt kritikus típushoz szólnak: alighanem a párt éppen aktuális utasításainak mindig eleget tevő, doktriner módon olvasó, a sematikus ábrázolásmódot, a kötelező optimizmust számon kérő kritikusoknak szór fricskát a költő, akik szívesen húznának rá minden szépirodalmi művet egyetlen kaptárára. Mindkét értelmezés lehet érvényes, az általánosabb és a korhoz kötöttebb is, ugyanakkor az utóbbi olvasat – ez a meggyőződésem – mélyebben tárja fel e líra rejtettebb értékeit. Kovács Vilmos verseinek olvasásához egyszerűen valamilyen szinten ismerni kell a kort, amelyben a költő született, és a szűkebb régiót, amelynek irodalmát, kultúráját, hagyomány szemléletét máig tartó érvénnyel alakította.

Másképp a versek nagy része alig érthető, zavaros célozgatásokká, a megszólalásmód, illetve a képviselt költői szerep üres pózzá válhat.

Az utóbbi napokat Kovács Vilmos versesköteteinek társaságában töltöttem. Olvasás közben főleg a következő kérdések foglalkoztattak: vajon hogyan közelíthet ehhez a költészethez egy olyan mai fiatal, aki már a rendszerváltás után szocializálódott Kárpátalján; aki csak könyvek lapjairól ismerheti a cenzúra fogalmát; akinek nem lehetnek közvetlen tapasztalatai az előző rendszerről? Ezek a kérdések azért is kerültek előtérbe nálam, mert egyre gyakrabban találkozom olyan helyi fiatallal, aki távolinak érzi magától Kovács Vilmos költészetét. Igaz, a valóban remek *Verecke* című versen kívül aligha ismer egyebet ebből az életműből. A töprengésre persze az is okot adott, hogy (halálos betegségével szembeni harcát feladva) immár negyven éve hagyott itt minket a költő. Születésének és halálának évfordulója pedig – a megszokott forgatókönyvek szerint zajló megemlékezéseken túl – talán arra is jó alkalom lehet, hogy felvessük, ha csak vázlatosan is, e költészet olvashatóságának kérdését.

A jelen távlatából már tisztábban látszik, mi hullik ki végleg az idő rostáján, ahogy az is, mi érdemes a megőrzésre és az újraolvasásra. Kétségtelen, Kovács Vilmos pályája elején gyakran írt olyan verseket, amelyek megfeleltek a szovjet szocialista ideológia elvárásainak. A korai szövegekben igen gyakran keverednek egymással a forradalmi hevület és az osztályharc elemei – ezek a leginkább romlandó részei az életműnek. Nem csoda hát, ha ezeket a verseket főleg a szakemberek veszik elő időnként, ők is csak azért, hogy olyan szemléleti elemeket, motívumokat, részleteket fedezzenek fel bennük, amelyek az eltávolodást előlegezik meg ettől az elvárásrendszerből.

De azokat a szenvedélyes, nagy indulati töltettel megírt, közéletinek mondott verseket sem könnyű ma megközelíteni, amelyek már az első három kötetben is a letisztulás jeleit mutatják. „Vádbeszédek ezek a versek, közéleti színezetük alatt a költőt is ért orvtámadásokra, nyílt bántásokra valló reagálás indulatai motiválnak” – írja Kovács életművének jó ismerője, Fodor Géza még az 1990-es évek elején.⁴ Csupán egyetlen példát említenék: vajon mit mondhat annak az olvasónak a *Lázás a Föld* című kötetben található *Válasz egy névtelen levélre*, aki nem ismeri a Kovács Vilmos és Balla László közötti ellentétet? Felismeri-e egyáltalán ma egy fiatal azt a versben elrejtett célzást, ami a kortársaknak még egyértelmű volt? Mégpedig azt, hogy a következő idézetben Balla vezetékneve van elrejtve: „*Bal lapockám alá célzol, s a vádad / dörög, mint a sortűz*”⁵ (kiemelés tőlem).

És ha igen, vajon talál-e hozzá közel álló értéket ebben a megírás korának hangulatát közvetítő indulati megszólalásmódban?

Kovács Vilmost a *Csillagfénynél* megjelenése után nevezi Kiss Ferenc perlekedő költőnek.⁶ Ez a kifejezés önkéntelenül is előhívja emlékezetünk-ből az önálló verseskötetben élete végéig nem publikált, csak posztumusz, a versválogatásokba minduntalan felvett, antológiadarabbá nemesülő *Verecke* vádló kérdését: „Perli-e még ezt a hont más?”⁷ Azok számára viszont, akik most ismerkednek e költészettel, úgy tűnhet, hogy a perlekedő költő képe merevedett meg már nagyon régen. Mondhatnám azt is, hogy kizárólagos érvénnyel kanonizálódott, és szinte csak ez jelenik meg a költő tárgyalásakor. Nem tagadom, valóban sok olyan verset írt – karaktereseket is –, amely e kategóriához rendelhető. De felvethető a kérdés: vajon a teljes költői életmű olvasható-e a perlekedő költő fogalmán átszűrve?

A magam részéről fontosnak tartom a realista szemlélettől elrugaszkodó, a népi hagyomány elemeiből építkező, de a szürrealizmusra jellemző látomásos képalkotás-módokkal élő kísérleteket, melyeket a kárpátaljai magyar irodalom első monográfusa, Pál György is hangsúlyozott egyik tanulmányában.⁸ A *Bikaháton* című, „misztikus, samanisztikus”, de egyben szürreális vers világa számomra a modern elemeket is befogadó és szintetizáló versépítkezést helyezi előtérbe.

„Hegy hátán hegy: púpos, csorba, / elvarázsolt, alvó csorda, / földdé dön-gölt ezer évek. // Elszállt lelkiük, pásztorének / leng a század kormos egén. / / S álmában egy tarka tehén, / hadak tiport útja mellett, / bömbös táltos bikát ellett”⁹ – írja Kovács az említett vers elején. Könnyen lehet ezt allegóriaként, történelmi példázatként is olvasni, főleg, ha tudjuk, a bika-motívum milyen szöveggörnyezetben fordul elő máshol Kovácsnál. 1969-ből származó ön-életrajzában például így vall: „42 évvel ezelőtt születtem Gáton, egyikében annak a száz s egynéhány kárpátaljai magyar falunak, amelyeken átgázol a hadak ezeréves útja, s amelyeket annyiszor kapott már szarvára a történelem öklelő bikája.”¹⁰ Itt még talán működhet a perlekedés ráolvasása a műre.

Kevésbé működik azonban azoknál a verseknél, amelyek nem annyira a közösségi létezésre, mint a személyességre, az egyén elárulására, a kozmikus-sá váló magányra kérdeznek rá. Két ilyen emelnék ki a *Csillagfénynél* című kötetből: az egyik az *Éjszaka*, a másik pedig az *Ablak*. Amikor a millió éve őrzött, szimbólumként jelenlévő Tűz ellobban a villany kattanásával, „a magá-tól táruoló ablakon / beliheg a szőrös pofájú Mindenség”¹¹ – vázolható fel az *Éjszaka* alapszituációja. Ezt a látomást a költői én vagy a társa (a nyelvtani

egy-egy szám második személy a második versszakban értelmezhető a másikat és önmagát megszólítóként is) nem a világgal és sorssal dacoló dühvel, indulattal, hanem csak félelemmel, remegő vállakkal képes elviselni. A kötetben rögtön utána következik az *Ablak* című vers, amely már a központozás elhagyásával is a konvenciókhoz máskor ragaszkodó költő hagyományfelfogásában és költői szerepében történt változást hangsúlyozza. A végtelenszer elpróbált „egyszeri halál” a másik szemében egy idő után már a semmi és „a csillagbójás közöny” képzetét tükrözi. A költői én szembenéz a halál gondolatával, miközben már csak az élettől tud félni. Mégis, a másikkal, a feltételezett társhoz való ragaszkodás gondolata még visszatér – ha csak kérdés formájában is – a halálra készülő, merülni kezdő én töprengéseiben: „de mikor merülni kezdek / kezdedet miért nem találok”.¹² Azt hiszem, ez a versnyelv és -szituáció már közelebb áll a mai ízléshez, és ha most ismerkednék először Kovács művészetével, ezeken át közelíteném meg. Hiszen a kilátástalanságot, a félelmet és a létbiztonság elvesztését közvetítő versek által könnyebben megragadható a közéleti, indulatos, perlekedő költő is.

Amellett sem lehet szó nélkül elmenni, hogy irodalmi tudatunkban szinte teljesen háttérbe szorult Kovács szerelmi lírája. Pedig például a *Lázás a Föld* második ciklusa (*Éva, hol vagy?*) tele van meghitt, érzékeny, személyes hangvétellű, jól megírt szerelmes versekkel. A mai olvasó is könnyen tudna azonosulni mondjuk a szonettek értékfelfogásával: „Álltunk és tudtuk, hogy egy mozdulat kell csak, / és felbőg a folyó, a nap lángja felcsap, / s lehullnak a gátak, s megégnek a tűzön. // Tudtuk jól... De olyan tiszta volt a kék ég! / Hagytuk hát, hogy az est kössön velünk békét, / békét, mely fanyarú, akárcsak az üröm.”¹³ Vagy: „Két karodban még ölelés remeg. / Ülsz, tíz körmőd a vaságyba vágva. / Itt vergődik szememben a szemed, / s rám lihegi szád tüzeit a párna.”¹⁴ Ideje lenne komolyabban venni a közéleti mellett a szerelmi lírához tartozó verseit is.

Végül pedig, ami e néhány nap versolvasása után még szembetűnt, az a hithez való viszony kérdése Kovács életművében. Talán ez a probléma mutatja meg leginkább, mennyire nem lehet a költő pályáját egyetlen állóképbe sűríteni. „Nem keresi Istent, nem perel a Teremtővel, nem is tagadja, csak »sajnálni« tudja, aki ilyen vagy olyan viszonyban van vele” – fogalmaz Penckőfer János egyik tanulmányában.¹⁵ Számomra megdöbbentő volt észlelni, hogyan jut el egy alapvetően ateista, az egyházzal és a keresztény hittel szemben verseiben is kemény kritikával élő ember odáig, hogy élete végén, a halálos betegség szorításában rátalál Istenre és a hitre. A halandóság, az

emberi végesség és a visszafordíthatatlan testi leépülés felismerésének öntudatával szólítja meg az Urat nem sokkal halála előtt született *Testamentumában*: „Uram, emeld fel csontig nyítt testem, / s fújd el belőle múlt lobogások / füstölgő üszkét. / Ismerd fel bennem halandó másod, / ki most fekete árnyadra estem, / s hozzá szegeznek lázvörös tüskék.”¹⁶ Főleg erre a versre utalva írta róla Pomogáts Béla, hogy „a költői sorsnak a szakrális és metafizikai távlatát is felismerte és kifejezésre juttatta.”¹⁷

Talán ez az alkalmi írás is érzékeltetni tudja, hogy a jelen távlatából visszatekintve mennyi felfedezni, illetve árnyalni való van még ebben a költői életműben. Sokszor leírták, elmondták már, hogy Kovács Vilmos a 20. századi kárpátaljai magyar irodalom kétségkívül legjelentősebb alakja, klasszikusa. Ugyanakkor ellentmondásosságát, vívódásait, egymást olykor kizáró vagy egymással végig feszültségben lévő értékválasztásait hiba volna leegyszerűsíteni. Ideológiai súlyokkal terhelt pályakezdését sikerült meghaladnia, és későbbi verseiben – különösen a halála előtt írottakban – már esztétikailag-poétikailag is érvényes, kiérleltnek tekinthető versvilágot teremtett. De nem lehet eléggé hangsúlyozni: elsősorban nem az önelvű irodalom érdekelte. Írásainak jelenlétével – ahogyan ő maga jellemezte egyik levelében saját felelősségvállalását – egy közösség, a kárpátaljai magyarság szószólójának szerepével azonosult a leginkább.¹⁸ Ezért szólalt meg gyakran közéleti kérdésekben (közoktatásügyi, kulturális, kisebbségi jogi hiányosságok stb. terén hallatta a hangját), és ezért tartotta fontosnak, hogy irodalmi iskolát teremtsen. De a közéleti, perlekedő költő más, személyesebb húrokat is megpendített. Ha egy fiatal ma valamiért nem talál utakat Kovács Vilmos költészetéhez, talán célszerű lenne a megmervedett kép mögé néznie és közelebb hajolnia a szövegekhez. Ha engedi, hogy e világ a maga összetettségében hasson rá, akkor az utak is felfedik magukat, amelyeken át közelebb kerülhet ehhez az örökséghez. Az értelmezéssel együtt járó kihívások, persze, így sem kerülhetők el.

JEGYZETEK:

¹ A szerző az esszé megírása közben a Nemzeti Kulturális Alap 2017-es alkotói ösztöndíjában részesült.

² Kovács Vilmos, *Töredékek* = K. V., *Tavaszi viharok*, Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1959, 15.

³ Kovács Vilmos, *A tudat szunnyadó határőrei* = K. V., *Csillagfénynél*, Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 34.

⁴ Fodor Géza, *Egy lakhatóbb világ felé, Arcképvázlat Kovács Vilmosról* = Kovács Vilmos,

Testamentum, Válogatott versek, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 136.

⁵ Kovács Vilmos, *Válasz egy névtelen levélre* = K. V., *Lázás a Föld*, Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1962, 22.

⁶ „A látvány tehát csak ürügye egy indulatos vádbeszédnek, ami már azt is sejteti, hogy Kovács Vilmos nem ámuló, nem felfedező, hanem perlekedő költő.” Kiss Ferenc, *Kovács Vilmos: Csillagfénynél*, Kritika, 1969/7, 54.

⁷ Kovács Vilmos, *Verecke*, Alföld, 1981/11, 15.

⁸ Pál György, *Szürrealisztikus motívumok Kovács Vilmos költészetében*, Szabolcs–szatmár–bereg-i levéltári évkönyv, 1999/13, 261-268., link: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/263-270.pdf> (hozzáférés: 2017. szeptember 21.)

⁹ Kovács Vilmos, *Bikaháton*, Tiszatáj, 1970/3, 212.

¹⁰ Tiszatáj, 1969/11, link: http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/6103/1/tiszataj_1969_011_0971-0000b.pdf (hozzáférés: 2017. szeptember 21.)

¹¹ Kovács Vilmos, *Éjszaka* = K. V., *Csillagfénynél*, Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 15.

¹² Kovács Vilmos, *Ablak* = I. m., 16.

¹³ Kovács Vilmos, *Üröm* = K. V., *Lázás a Föld*, ua., 35.

¹⁴ Kovács Vilmos, *Mi ma is becsaptuk a törvényt* = I. m., 40.

¹⁵ Penckőfer János, *Bomló század tébolyában Gát és Fót között*, Kovács Vilmos pályaképe, Szabolcs–szatmár–bereg-i szemle, 1999/1, 72-73.

¹⁶ Kovács Vilmos, *Testamentum = Vergődő szél*, A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988, összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: M. Takács Lajos, Magvető Könyvkiadó – Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Ungvár, 1990, 368.

¹⁷ Pomogáts Béla, *Kovács Vilmos testamentuma*, Együtt, 2007/4, 29.

¹⁸ A kijevei magyar főkonzulátus áttelepüléssel foglalkozó alkonzulájához, 1977. május 23-án írt levelében jegyzi meg: „Egy közösség, ha magáénak tudja, szószólójának tekinti az író, s bizonyos esetekben kényes, de megkerülhetetlen közéleti feladatokat ró rá. Így történt ez velem is.” „*Lépteimet piros öklű plakátok vigyázták*”, Dokumentumok Kovács Vilmosról, szerk. és közread.: M. Takács Lajos, Alföld, 1989/6, 35.